

ŠE DAN DANAŠNJI VIDIŠ RAZVALINO

Dušan Kos, Vitez in grad. *Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Založba ZRC, Ljubljana 2005. 431 strani.

Zgodovinarjem ponavadi ni dano, da bi se tudi v svojem poklicnem udejstvovanju ukvarjali s stvarmi, ki so jih nekoč toliko pritegnile, da so si za svoj bodoči poklic izbrali prav »nekaj« s področja zgodovine. Če bi ta trditev ne držala, bi v svetu gotovo mrgolelo medievistov. Prav srednji vek, vitezi v bleščečih oklepih, razkošni gradovi in zgodbe o napetih vojaških pohodih in zagriženih dvobojih oklepnikov so namreč verjetno »krivi« za lepo število nadebudnih zgodovinarjev, ki vsako leto začenjajo študij »učiteljice življenja«. Večina jih kasneje sicer pristane za katedri ali potone v spisih o nacionalizaciji, delovanju sodišč narodne časti in zapisnikih partijskih forumov, nekaj pa jih kljub temu ubeži v prijetnejše, čeprav bolj deroče in hladnejše vode.

K slednjim smemo šteti Dušana Kosa, sodelavca ZRC SAZU, ki nas že precej let razveseljuje in prosvetljuje s študijami s področja slovenske srednjeveške zgodovine. To pot se je odločil za predstavitev dveh determinant – viteza in gradu, ki v predstavnem svetu posameznika gotovo učinkujeta kot najprimernejša asociacija k besedni zvezi »srednji vek«. Pri delu gre za nadgradnjo njegove knjige *Med gradom in mestom*, ki je izšla pred enajstimi leti, v vmesnem času pa se je avtor dokopal do nekaterih novih dognanj in postavil nekaj novih hipotez, spremenil pa je tudi zasnovo svojega dela, v katerem je več pozornosti posvetil plemstvu (genealogiji) in njegovim bivališčem (gradovom).

Kos začinja svoje delo s pregledom doslej opravljenega na področju raziskovanja gradov in plemiških rodbin, nadaljuje pa z genezo gradov in njihovimi značilnostmi (ime, lega, lastnina, upravljanje z njimi). Grad je poleg simbolnega in oblastnega pomena za lastnika imel seveda tudi status kapitala – zaklada, ki se ga je dalo v primeru finančne stiske tudi primerno vnovčiti (raznim poslom z gradovi je posvečeno posebno (pod)poglavje). Življenje in delovanje plemstva je potekalo razpeto med gradom, mestom in vasjo, ki so tvorili enakovredne kulise za različna

formalnopravna dejanja ter občasno (zlasti mesta) nudili gostoljubje plemičem, ki so s svojim bivanjem tudi dvigali ugled neke naselbine. Od konca srednjega veka pa vse do 18. stoletja in še čez je tako zaslediti zanimiv paradoks – »podeželsko« plemstvo se seli v mesta, uglednejše (poplemeniteno) meščanstvo pa »osvaja« gradove in skuša nadaljevati plemiški način življenja. Plemstvo je bilo na Slovenskem ujeto v živahen proces porajanja, socialnega dvigovanja, stagnacije, ekonomskega propadanja in (fizičnega) izginevanja, obenem pa živahnih meddeželnih migracij, ki so v ta prostor vodile predstavnike (predstavnice) vedno novih rodov(in). Možnost socialnega (in premoženjskega) dviga novih rodbin je bila povezana zlasti z izumiranjem moških vej starih rodov, dedovanjem in ustrezno ženitno politiko.

Osrednji del knjige predstavlja izčrpen pregled gradov po posameznih pokrajinah, združen z genealoškimi tabelami nekaterih plemiških rodbin (genealoške tabele so vezane na lastništvo gradov). Kranjsko tako predstavlja 81 gradov, (slovensko) Štajersko in Koroško pa okroglo 100 gradov. Z genealoškimi tabelami je predstavljenih 76 plemiških rodbin, opise posameznih gradov pa bogatijo objave starih upodobitev ter fotografij trenutnega stanja gradov, ki vse pre pogosto spominja na Prešernove besede v naslovu. Lastnike posameznih gradov predstavljajo pečati, ki jih je avtor »odkril« med pripravo »arhivske podlage« študije, tematiko pa bralcu približajo tudi številni zemljevidi in preglednice.

Zlasti ta nadstandardni pristop – obilna uporaba slikovnega materiala in poljudno, pa nič manj znanstveno podajanje problematike, kombinirano z nujno potrebno okvirno študijo (v začetnem delu), je porok za to, da utegne tudi to Kosovo delo postati nekakšna uspešnica med tistimi, ki sem jih omenil v začetku, pa tudi med vsemi onimi, ki jih blišč gradov in zven viteških turnirjev sicer niso zvabili v Klini objem, se pa vseeno kdaj pa kdaj malce zasanjano in radovedno zazro v kakšno ruševino ob poti ter si zastavijo kup vprašanj, na katere doslej morda niso našli odgovorov – to se jim poslej s to knjigo in v njej radodarno nasuto literaturo skorajda ne bi smelo več primeriti.

Aleksander Žižek